

Häxprocess – Var kom det ifrån, och hur gick det till?

Den korta beskrivningen över vad en häxprocess var för något är att det var en process mot en eller flera personer som ansågs bedriva trolldom. Mellan framför allt 1400-talet och 1700-talet pågick så kallade häxprocesser runtom i den kristna världen, där framför allt kvinnor anklagades för att vara häxor och för samröre med Satan. Detta ansågs vara ett grovt brott mot Gud, och många tiotals tusen ställdes inför rätta. Ibland ledde anklagelserna inte till något mer än en rättegång, men många av gångerna blev de anklagade fängslade, och många blev avrättade. 30 000 bekräftade avrättningar ska ha skett i Europa. Häxprocesserna, eller trolldomsprocesserna som de mer historiskt korrekt kallas, tog sin början i norra Italien, södra Frankrike och Schweiz, för att sedan långsamt sprida sig i Europa. I Skandinavien kulminerade processerna mot 1600-talets slut.

Tron på trolldom och magi har alltid funnits, liksom avrättningar av dess utövare. Trolldom betraktades redan under antiken som en form av missbruk av övernaturliga krafter, som kunde användas i hemlighet för att skada andra och på olika sätt gynna en enskild person, och det har i viss mån alltid förekommit avrättningar av personer som uppfattades ha använt sig av trolldom för att skada andra.

Det var först med kristendomen som trolldom började sammankopplas med djävulen och definieras som häxeri i modern förståelse av ordet, och förorsaka häxprocesser i den form den nu kommit att associeras med. Det brott som häxorna anklagades för hade uppstått ur en sammansmältning av två tidigare helt olika förbrytelser: å ena sidan magisk skadegörelse (latin *maleficium*, svenska 'förgörning'), å den andra kätteri eller gudsförsmädelse.

Förändrad syn inom kyrkan

Den tidiga kristendomen tog arv efter judendomen som endast lämnade utrymme för två sfärer: den goda sfären, för de som följde Guds lag, och den onda, som behärskades av djävulen. Denna syn gjorde att alla former av övernaturliga fenomen, makter och väsen som inte kunde kategoriseras som tillhöriga Gud, per automatik klassificerades som tillhöriga Satan och hans demoner. Resultatet var att alla rester av folketro, förkristna gudar och trollkonster ansågs tillhöra djävulen, helt enkelt därför att de inte tillhörde Gud. Dock ansåg den tidiga kristendomen samtidigt att djävulen inte hade någon verklig makt, utan bara skapade illusioner, vilket innebar att han och hans demoner inte togs på allvar. Denna syn bidrog till att de hedniska gudarna, liksom djävulen, förlöjligades snarare än fördömdes av tidiga kristna teologer. Eftersom kyrkan inte ansåg att djävulen hade någon verklig makt, blev de som ansågs använda sig av trolldom heller inte förföljda av den tidiga kyrkan.

Synen på djävulens makt började dock förändras under den senare delen av medeltiden, och därmed även synen på de som räknades in under hans domän. I enlighet med kyrkans syn på allt icke renlärigt som djävulskt, kallades de kättarrörelser som uppstod under medeltiden ofta för djävulsdyrkare av kyrkan, som ansåg deras aktivitet som ett hot mot kristendomen. Att djävulsdyrkare ansågs utgöra ett verkligt hot gjorde att även djävulen så småningom kom att tillmätas verklig makt. Detta bidrog till att mobilisera de centrala myndigheterna både inom

kyrkan och staten. De enkla konflikter om skadegörelse på människa och fä som tidigare hade utspelat sig på lokal nivå kom genom denna omtolkning att framstå som ett hot mot hela den kristna världsordningen. Man började tala om häxorna som en ny, fientlig sekt av samma slag som valdenser och andra kättare. Uppfattningen att häxorna samlades till hemliga möten med den onde, formliga djävulsmässor eller häxsabbater, ledde också till att man i förhören, där tortyr ofta förekom, efterfrågade de misstänkta medbrottlingar. På detta sätt fick förföljelserna på några håll ett epidemiskt förlopp med hundratals misstänkta och avrättade.

Häxförföljelserna inspirerades av demonologin, samtida verk som beskrev djävuldyrkan, trolldom och häxeri, som lade grunden för en gemensam definition av begreppet häxeri eller så kallad diabolism i Europa, och som beskrev hur häxor skulle identifieras och lagföras. Dessa verk skrevs ofta av myndighetspersoner, både religiösa och sekulära ämbetsmän, och uppfattades av det samtida Europa som en teologisk forskningskategori. Det mest kända exemplet på detta är Malleus Maleficarum, eller Häxhammaren, som den är mer känd som.

Under upplysningen under 1700-talet vann den skeptiska inställningen till häxeri företräde i den offentliga debatten, och myndigheterna började ifrågasätta demonologin. Denna utveckling ledde till att myndigheterna blev allt mer ovilliga att ta emot åtal för häxeri och tillämpa häxlagarna, som så småningom till slut också började avskaffas i land efter land, ofta sedan de en lång tid inte använts. Preussen blev 1721 en av de första länder i Europa att förbjuda häxprocesser. Allmänheten fortsatte dock att tro på häxeri till långt in på 1800-talet, och när myndigheterna inte längre ville ta emot anmälningar för häxeri, förekom lynchningar av misstänkta häxor på många håll i Europa.

Häxprocessen

Häxprocessen, det vill säga den formella proceduren för att lagföra en person anklagad för häxeri, varierade mellan olika stater, men hade i grunden gemensamma drag i Europa.

De allra flesta "häxor" i Europa anklagades av andra människor i sin närhet för att ha skadat dem med hjälp av trolldom. Därefter arresterades den utpekade häxan och undergick förhör. I stora delar av Europa uppfattades häxeri som ett undantagsbrott. Det innebar att den åtalades rättsliga skydd var nedsatt, och att tortyr lättare kunde användas.

Den misstänkta utsattes först ofta för olika former av häxprov för att söka efter bevis. Ett välkänt sådant var vattenprovet, vilket dock inte förekom i någon vidare utsträckning i Sverige. Den misstänkta kunde också kroppsvisiteras efter ett så kallat djävulsmärke. Det var ett märke som djävulen ansågs ha gett sin häxa efter avtal, och som var okänsligt för smärta. Ett sådant märke utgjordes ofta av ett födelsemärke eller ett ärr. Det hände att de anklagade blev rakade på hela kroppen i jakten på djävulsmärket.

Den misstänkta förhördes först för att bekänna sin egen skuld. Den internationella demonologiska litteraturen i Europa hade en fast definition av häxeri, som i stort delades av myndigheter i hela Europa. När en person åtalades för häxeri, var myndigheternas uppgift att fastställa om personen kunde vara skyldig enligt den internationella modellen av vad häxeri var. För en fällande dom krävdes en bekännelse som överensstämde med denna modell, och för att få en sådan användes ofta ledande frågor och tortyr. Detta ledde till att bekännelser om häxeri som gavs under förhör i stora drag kunde vara förbluffande lika.

När den misstänkte hade erkänt sin skuld, fortsatte förhören ofta för att häxan skulle peka ut sina medbrottslingar. Dessa kunde i sin tur peka ut andra. Detta ledde till att häxprocesser på vissa håll kunde växa sig mycket stora.

Alla som dömdes som skyldiga till häxeri blev inte avrättade. Många underkastades mindre stränga straff, så som olika former av kroppsstraff, böter eller förvisning. Avrättningsfrekvensen varierade mellan region och tid. Avrättningsmetoden för de som dömdes skyldiga varierade även de mellan olika länder. Den vanliga metoden var dock bränning på bål, eftersom häxeri ursprungligen kategoriserades som kätteri, ett religiöst brott mot Gud.

Vad var det man anklagades för – och erkände?

Något som många idag förbluffas över är hur lika både vittnesmål och bekännelserna var mellan olika personer. Under tiden som häxprocesserna pågick ansåg man att detta snarare var ett bevis för än ett bevis emot det som påstått hade skett. Anklagelserna och bekännelserna följde i grunden en och samma modell: en häxa möter djävulen, hon ger sig till honom, hon förs eller reser själv till häxsabbaten där hon deltar i djävulsdyrkan och rituella handlingar, på häxsabbaten finns ett antal människor som häxan känner, och sedan far hon hem.

Det stora brottet var att genom att delta på dessa handlingar hade man vänt Gud ryggen och gett sig själv åt djävulen, och att häxan i sin tur lurar andra att delta i samma aktiviteter, främst barn. Huvudanklagelsen blir efter hand förbund med den onde. Om någon blev anklagad för att ha setts på häxsabbaten, som i Svenska modeller ofta benämns som Blåkulla, kunde den personen eventuellt undvika åtal om den hävdade att den blivit bortförd av någon annan men inte hade deltagit i några aktiviteter. Det krävdes alltså att man pekade på någon annan för att rädda sig själv, men även då riskerade man åtal.

Men vad var det som påstods skedde på Blåkulla egentligen? Allt var rena fantasier, som ofta handlade om sexuella aktiviteter med djävulen, om dans på bord, och om mat som blev aska i munnen. De som talade om Blåkulla beskrev det som en stor gård där allting skedde baklänges, där kvinnor stekte fläsk eller brände säd, och både vuxna och barn tvingades att läsa förbannelser. Mycket av detta visar hur samhället såg ut på den tiden, till exempel att man gjorde något sådant som att bränna säd. Det var såklart ett viktigt livsmedel, precis som att fläsk var väldigt värdefullt.